

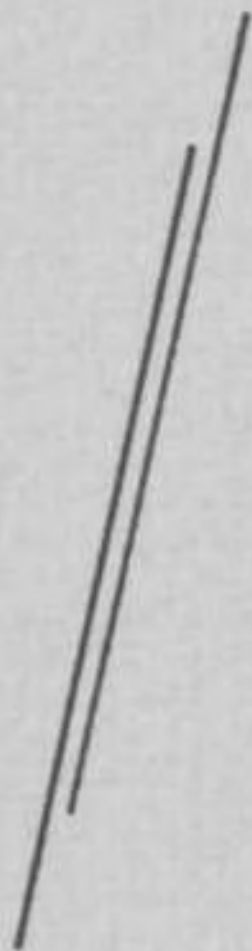
b

491

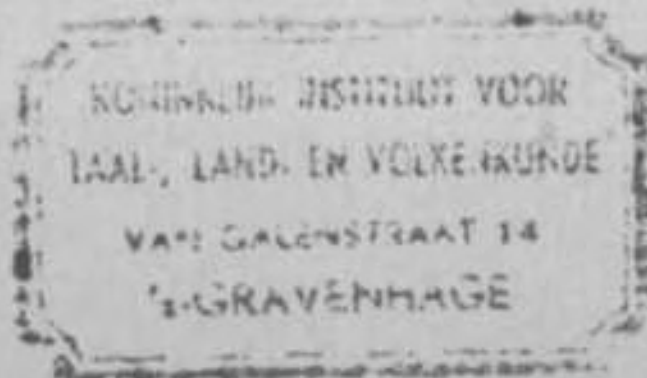
PLAATSSEN VAN VEREERING OP DE
ZUIDHELLING VAN DEN SLAMAT TUSSCHEN
DE RIVIEREN PELOES EN LOGAWA

DOOR

J. W. VAN DAPPEREN.



OVERDRUK UIT DJAWA No. 1 tot 3, 15e JAARGANG, 1935.



27/10-59



067 193 188

Vogel 1030

6
491

PLAATSSEN VAN VEREERING OP DE ZUIDHELLING VAN DEN SLAMAT TUSSCHEN DE RIVIEREN PELOES EN LOGAWA

door

J. W. VAN DAPPEREN.

Op de Zuidhelling van den Slammat bevinden zich vele plaatsen, die tot op heden bij de daar wonende bevolking in vereering staan. Men duidt ze aan met de woorden „tjandi” en „batoer”. Bij ’t woord „tjandi” moet hier in het algemeen aan het begrip van een met bergsteenen omwald terrein gedacht worden, waar dan in sommige gevallen, naar waarschijnlijkheid, onder de op ’t terrein aanwezige, verspreid liggende, opstaande steenen, de asch of ’t lijk van een overledene begraven is, terwijl „batoer” het begrip van een met dergelijke steenen bevloerden bodem weer geeft, in de meeste gevallen ’t overblijfsel zijnde van de stulpachtige woning van een kluizenaar uit lang vervlogen tijden. De volksmond in dat gedeelte van Java gebruikt dikwijls beide woorden door elkaar, doch drukt men zijn verwondering uit over deze gewoonte, dan krijgt men al spoedig van hen „die weten” te hooren dat dit verkeerd is en het woord „tjandi” daar gebruikt moet worden, waar sprake is van terreinen van zeer oude vereering waar zich „leloehoer”, vooroudergeesten of wezens van niet aardschen oorsprong ophouden of wel van bijzetplaatsen van zeer aanzienlijke personen, ’t laatste dikwijls opgevat in de beteekenis van in vroegere tijden geleefd hebbende, voor de désa’s van groot belang geweest zijnde, persoonlijkheden, terwijl ’t woord „batoer” ten rechte toekomt aan, in de eerste plaats, de woonplaatsen der vroegere kluizenars en leeraars, dan wel aan de rustplaatsen van lieden van lageren rang. Ook de plekken waar zich oudere voor-

werpen bevonden, die in vereering stonden, voeren dat woord. Wellicht zijn er vroeger op sommige plaatsen kleinere tjandi’s geweest, in de beteekenis van „tempeltje”, van zeer vergankelijk materiaal gebouwd. Een bronzen deurknop uit de désa Gemoetoe zou hierop kunnen wijzen.

De tjandi’s en batoer’s kunnen teruggebracht worden als te behooren tot vier verschillende groepen.

De eerste groep omvat die plekken, die, naar aangenomen kan worden, reeds in zeer oude tijden gemeenschappelijke vereering en offerplaatsen waren voor de gansche bevolking, welke in die perioden op de bergruggen leefde. Zij zullen wel uit den tijd van het animisme dagteekenen.

Ten tweede heeft men de plaatsen van vereering die in verband staan met Buddhisme, Hinduïsme of Islam.

De derde plaats nemen in die plekken, die vereerd worden uit piëteit of erkentelijkheid jegens nuttige of bekende leden uit de vroegere gemeenschap, en ten slotte krijgt men die, welke in betrekking staan tot de Javaansche geschiedenis en legenden.

Uit de onderstaande opgave en beschrijving der tjandi’s en batoer’s is ’t eenvoudig om uit namen, begrippen enz., op te maken, in welke groep ieder voor zich ondergebracht moet worden.

Waren, vooral van die der eerste groep, in oudere tijden, vele plekken, plaatsen van vereering voor de geheele in die streek wonende bevolking, zoo is dit tegenwoordig niet meer ’t geval. Met ’t opkomen eener staatkundige indeeling

van désa's en gronden, is 't meerendeel der heilige plekken een offerplaats geworden voor een bepaalde désa, is 't onderhoud der terreinen ook aan één désa opgedragen. Slechts enkele, vooral uit de tweede en vierde groep, zijn in latere tijden meer gemeenschappelijk bezit gebleven, ja zelfs de faam ervan heeft zich over gansch Java verbreid, zoodat men heden ten dage daar ook lieden uit Oost- en West-Java, Midden- en Noord-Java hunne offers ziet brengen en hunne wenschen ziet aanbieden. De wallen der omheinde plekken noemt men „parigi”. Een „parigi” o.a. in het Poerbalingga'sche is een op-, aflopende, bevloerde weg (désa Prigi). Of door dit woord bij de oudste heiligdommen aan terrassen mag gedacht worden bij de Tjandi's is een vraag. Op 't oogenblik is er niets meer van over. Mochten zij er geweest zijn, dan kan hun verdwijnen, in den loop der eeuwen, in deze boschrijke, regenvolle, streek waar alles overwoekerd wordt door den zwaren plantengroei, geen verwondering baren.

Gaat men van uit Batoer-Radèn ongeveer een twee paal N. Westwaarts dan komt men aan den Tjandi Sakala, die even links van 't bestaande pad ligt. De plek is ± 10 Roe lang en 3 Roe breed, is omgeven door een wal van opgestapelde bergsteenen, ter hoogte van ± 1 M. Binnen den wal stonden 3 stel over-eindstaande steenen (paésan)¹⁾. Het is de verblijfplaats van Kiahi Gendoeng Sroewoeng, de waker van den Slamát. Op den avond van Kemis Wagé en op Djoemahat Kliwon offeren de bewoners der désa Ketenger aldaar, door de plek schoon te vegen, wierook te branden dan wel klobot wangi (geurige strootjes) neer te leggen en kembang galihan (rampé Teg.) — gesneden pandanbladeren —, rozen enz., besprenkeld met muskus. Bij rampen wordt hulp ingeroepen van den

1) Tegenwoordig staat er nog één opstaande steen, de djaga. Verder zijn er nog twee batoer's, gedeeltelijk met steenen bevloerd, op de Westelijke ligt een steenen ronde pot en daarbij een wigvormige steen. (Wel-

kiahi, o.a. was dit 't geval in 1932 toen tijdens de uitbarsting van den Slamát, de bevolking verzocht voor onheil bewaard te blijven.

De naam van tegenwoordig: Sakala, een tijdlang, staat met den Islam in verband (zie Soember pitoe).

Benoorden den Tjandi Sakala ligt de Tjandi Semindé, een terrein van ± 25 Roe in 't vierkant, door een ± 1 M hoogen wal omgeven. Het geheel is met klepoe-boomen (tot de Rubiaceae behorende) beplant. Aan beide zijden van den z.g.n. Lawang — ingang — staat een zeer oud exemplaar van die boomsoort. Als bewaker dezer plek wordt genoemd Langlang Djagat, een wezen met zeer langen baard, in de bewaking bij gestaan door de slang Oela kebajan. In zeer vroegere tijden verscheen Langlang wel eens aan personen die belust waren op 't kappen van een klepoe — goed bouwhout —, o.a. was dit beschoren aan Prajagoena en kaki Lempèng van 't gehucht kali Pagoe. In den droom vernamen zij de inwilliging van hun wensch, onder beding van 't offeren van een bok met langen baard en van 't soort „kendit” — bruin of zwart van haar met een breeden witten band in 't midden van de vacht —. De plek ontleent haar naam aan een schuinstaanden, achterover hellenden steen (Semendé). Zij die zich, daar afzonderende, onthouden van spijs en drank of wel in het bezit zijn van de gewenschte koran-teksten (tarika en rapal) zien den steen als een klomp massief goud. In de maanden Djemadi'lakir en Redjab heeft hier 't offer plaats: rijst en kelan we-does — groentenmoes met geiten-vleesch —, opgedischt in een van bladeren gemaakt kommetje. Elk stel der „paésan” krijgt dan een kepel, een bal in de vuist samen gedrukte rijst en een kommetje, aan een stok opgehangen,

licht afgesleten overblijfsel van een pipisan, wrijfsteen). Aan al die voorwerpen wordt geofferd. Vergelijk B van Tricht: Batoe Ngèrong, Djávå. October 1932.



1. Slamat Poerwokerto. Goenoeng Tjendana Sari en omgeving.



2. Slamat Poerwokerto. Soember pitoe. Links offerspelonk.



3. Z. Helling Slamat. De Batoer-Raden met links
boven offerplaatsje.



4. Kluizenaarsplek Batoer-Raden.



5. Slamat Poerwokerto. Afloopplaats van het water
van den „Soember pitoe” met pondok
voor de genezingzoekenden.



6. Soember pitoe Batoer-Raden Poerwokerto.



7. Slamet Poerwokerto. Beeldje, brons, met knots (gada) aan steel
gevonden bij de Soember pitoe (manjuçri ?)



8. Z. Helling Slamat. Bronzen voorwerpen.
a. Kētēnger Blok Srēgeng; Bel. b. Gēmoetok: Avalokiteçwara.
c. Gēmoetok: Boeddha abhaya. d. Gēmoetok: deurknop olifantsnuit.



9. Z. Helling Slamat. Bronzen lamp. Gēmoetok.
Hierbij lag in scherven een klein Chin.
porseleinen oliebakje.



10. Slamat. Zodiakbeker 1902 gevonden bij aanleg Pemali-
werken bez. Songgom. Het beeldje werd daarbij tevens
opgedolven, heeft beneden een cylinder vormig verlengsel,
dat in 't boven gaatje van den beker past. Beide voor-
werpen zijn van 't zelfde materiaal, ijzerachtig uitziend
brons, vervaardigd.

boven zich staan. Het offer heeft hier plaats door ± 10 man der desa's Ketenger en Kali Pagoe. Tegelijkertijd heeft door een zelfde getal menschen een offer plaats op dezelfde wijze en van dezelfde bestanddeelen op den Tjandi Sakala en den Tjandi Batoer-Radèn. Onder de steenen paésan's op den Semindé zijn er van een M. hoogte.

Het offer heeft ten doel zegen af te smeeken op de veldgewassen en dieren.

Niet ver van den Tjandi Sakala bevindt zich de Tjandi Bégalan — zich voor 't begaan van een misstap gestraft zien —. De Tjandi draagt dezen naam omdat menschen onbekend met het te brengen offer, ellende tegemoet gaan. Het geheel is ommuurd door een wal ter hoogte van ongeveer $1/2$ M. Er wordt geofferd in de maanden Djemadi'l'ahir en Redjab, opdat zich geen epidemieën zullen voordoen. Bruiden offeren hier. Gendoeng Sroewoeng vertoeft ook op deze plek.

Altijd Noordwaarts gaande komt men aan den op een hoogte gelegen, Tjandi (Batoer) Doewoer, een andere verblijfplaats van den bergwaker, ± 20 Roe in 't vierkant. Men offert hier in dezelfde boven reeds genoemde maanden bij de zich daar bevindende steenen, brandt wierook en slacht een kip. Bij ziekte en epidemie offert men tevens aan mbah Sanghjang Lawé, wiens zetel is op een plek, ongeveer 3 bahoe groot, in 't bosch iets benoorden den Tjandi gelegen, dicht bezet met boomen, kajoe angin, die zwaar bezet zijn met baardmossen. De plek heet Sanghjang Lawé.

Den Slammat langzaam Noordwaarts bestijgende komt men nu aan een reeks Sanghjangs, en wel eerstens aan den Sanghjang Kendit, de verblijfplaats van Batara Brama, dan aan den Sanghjang Ropoh, een plek met grillig gevormde boomen, verder aan Sanghjang Djam-

pang, een groote uitgestrektheid met djampang — *Eleusine indica* Gaertn —, begroeide verblijfplaats van Keboet angin, een stormgeest. Steeds verder trekkende komt men aan Sanghjang Trètèp ¹⁾, Sanghjang Kembang waar men zeer oude Sokaboomen en bandotan goenoeng, een struikgewas aantreft, om ten slotte aan de grens van 't onbegroeide gedeelte van den berg, onder den eruptiekegel, zich te bevinden op de zeer heilige plaats, Sanghjang Resik genaamd, „Iboenipoen poendèn Tanah Djawi”, de moeder van al de vereerde plaatsen op Java. Hier is de verblijfplaats van Sanghjang Kanéka Poetra. Beneden den Sanghjang Resik ligt aan weerskanten van den iets hoger liggenden Sanghjang een „batoer”, een vierkante opstapeling van steenen ter oppervlakte van ongeveer vier meter, — Batoer Ardi Slammat — genaamd. De Sanghjang zelf is een vlakte gevormd door van den top afstortend zand, steenen en kiezel. Hier mag niets dat de plaats kan verontreinigen neergeworpen worden, men mag niet op den grond spuwen, een bamboe koker moet medegenomen worden voor lieden die e.v. aan een natuurlijke behoefte moeten voldoen, slechts fluisterend mag gesproken worden. Den moeilijken tocht, naar den krater nu aanvangende, heeft men nog voor zich Sanghjang Kanéka Poetra totdat men ten slotte zich op 't terrein van Kiahi Tjandra Dimoeka (Goemoeka), wiens verblijfplaats de krater is, bevindt.

Het spreekt van zelf dat waar de oude godsdiensten verdwenen, de hoger gelegen plaatsen, moeilijk te bereiken, in hoofdzaak, naar 't schijnt, in vroegere tijden bezocht geworden om de Goden van den vuurberg te eeren en te offeren aan hen, zich tegenwoordig met geringe belangstelling tevreden moeten stellen. De hoogst gelegen plek waar nog menig-

¹⁾ Wordt verklaard als te voelen voor een oogenblik hevige pijnen ontstaan door branderigen jeuk.

een die een wensch gaarne vervuld ziet, heentrekt is Sanghjang Lawé, en ook deze levert zelfs voor menschen die den tocht niet goed voorbereid hebben, gevaren op, zooals de twee vrouwen van Kroja in 1930 ondervonden, die beide van honger en uitputting in de nabijheid van Sanghjang Lawé stierven. Toch zijn er nog altijd enkele die verwachting hebben in moeilijke omstandigheden van Sanghjang Brama, Sanghjang Kanéka en kiahí Tjandra Dimoeka en zich daarvoor gaarne opofferingen getroosten. Aan kiahí Tjandra Dimoeka wordt dan nog steeds een zwarte kip geofferd en wierook gebrand op de z.g.n. Sela Ageng, den grooten steen. Wat Sanghjang Resik betreft, wellicht mag men daarvoor voor de oudste tijden een vergelijking maken met de Zandzee van den Bromo. De bijzondere heiligheid der plek, 't ook op de hellingen van den Slamát aantreffen van Zodiakbikers, waarvan er een in 't bezit o.a. is van ondergeteekende, zouden kunnen wijzen op ook hier plaats gevonden hebbende grootere offerfeesten, waarbij dan de Tjandi Resik de laatste rustplaats was alvorens den moeilijken klim over den aschkegel aan te vangen, om kiahí Tjandra Dimoeka te offeren.

Van Sanghjang Kembang Westwaarts gaande komt men aan de z.g.n. Alang-alang boendel, een plek ongeveer 3 bahoe groot, een oude kluizenaarsvestiging, waar volgens 't verhaal ook Gafoet Katja een tijd lang boete deed. De plaats is zwaar begroeid met dwergbamboe. Ongeveer 1 paal verder staat men op de Taman Dringoh, een plek met bloemen begroeid en veel dringoh, kalmus, *Acorus terrestris* Rumph. Van hier is licht te bereiken Taman Randjing (bezeten door een boezen geest) een meertje, waar door hen die rijk willen worden of geluk in hun leven wenschen te veroveren, op Djoemahat Kliwon geofferd

1) Deze wordt ter verleening van hulp bij meerdere werkzaamheden, het maken van dammen, leidingen o.a. nog altijd, met offers, aangeroepen.

wordt door 't werpen van droge rijst in 't water.

Mag men in de vereering van al deze bovengenoemde plekken uitingen van Animisme zien, met zijn aanbidding van natuur zelf en hare eigenaardige vormen, spelen, of alles wat gewrocht werd en den toenmaligen mensch onverklaarbaar was, dan moet daar ook nog toe gerekend worden de z.g.n. Soember pitoe, de Zeven bronnen, een kokend heete bron, gelegen iets ten Westen van den Tjandi Sakala. De ontdekker hiervan was kiahí Wala, een man uit den Hindoe-tijd die 't planten van gaga, droge rijst, in deze streken wist te doen veranderen in 't verbouwen van natte rijst. Bij 't zoeken naar water stuitte hij op de warme bronnen, later genaamd Tjipanas en Tjinangka en tevens op den grooten watervoorziener van het Zuidwaarts gelegen land, de bron Sara badak, — waaivormig meer gevend dan gebruikt wordt —. De plek staat tot op heden in groote vereering, te meer waar het warme water zeer geneeskrachtig is. De omgeving spreekt, is schilderachtig. Heerscher is hier mbah (T)Atas Angin ¹⁾.

Onder Islamitischen invloed kreeg de bron een andere geschiedenis. De Profeet toch ontving op zekeren dag in zijn droom voor zich, 't gezicht van iemand, hem onbekend. Hij gaf nadere uitlegging van 't hem verschenene aan Sech Maulana Maghribi, met opdracht dezen man te zoeken en zoo hij den Islam niet kende, hem Allah's woord te brengen. Op zijn omzwervingen kwam de Sech op den Slamát, doch werd zenuwachtig door de groote wildernis, waar hij weg noch steg wist. Door goddelijk toedoen kwam toen in eens een warme bron te voorschijn, en 't vuur dat hem verteerde was met een verdwenen. De Sech gaf zich zelf toen tevens den naam van Pangeran (T)Atas Angin ²⁾, omdat,

2) Andere legende bij Dr. G. W. J. Drewes: Drie Javaansche Goeroe's.

zooals hij zeide, hij machtig was ook de stormen buiten zijn lichaam te beheerschen. Gesterkt trok hij verder, kwam op de kluizenaarsplek nu genoemd Tjandi Sakala en verbleef daar langeren tijd. De twee volgelingen van den Sech, Si Amat en Mohammad, die reeds lang geen water gedronken hadden vroegen hem om hulp en deze deed toen de Sara Badak ontstaan en bepaalde dat de désa die zeker ergens hier later zou aangelegd worden, den naam Ketenger zou dragen, als een teeken van zijn verblijf hier. De persoon die hij zoeken moest was, naar bleek, Sanghjang Kontéla, een heidensch vorst uit het Bandjarnegarasche te Tjahjana. Deze nam na uitvoerige gesprekken den Islam aan, zijn geschiedenis staat in verband met den bekenden Goenoeng Lawèt in 't tegenwoordige Bandjarnegarasche. Behalve 't zoeken van genezing door menschen van over geheel Java, is 't baden met 't warme water der bron voor de lieden uit 't gebergte zelf, steeds nog een daad van vereering, waaraan weinige jaarlijks zich zullen onttrekken. Van vreemdelingen wordt een bedrag geëischt voor de désakas van Ketenger. De bevolking van af de désa Rempowah Noordwaarts is daarvan vrij gesteld.

Meer als bemiddelaar tusschen hen die iets te verzoeken hebben aan Tatas Angin en dezen, dan als waker, dient de djoeroe koentji der plaats.

Bij 't slachten van een geit of kip, ter plaatse, maar meestal ten huize van den djoeroe koentji — waker —, hoort men de volgende opdracht:

Bismillah, Hirochman, Hirochim

mbah Tatas Angin koela dados wakil anak, badé sowan mbah Tatas Angin, soepados wonten doenia di paringi moelja. Koela bade adoes, woelan ngentara, ngedoesi sanakkoe papat, kalima pantjer, kanem aran, kapitoe wajangan, kawoloe roh, kasanga seekma, sapoeloeh njawa.

La ilaha Mohammad Rasoel Allah.

Soetji badan, soetji hati, loehoerkoe soeka, banjoené lila.

Men gaat dan naar de bron met een klein gedeelte van 't offer en onder 't branden van wierook en 't aanbieden van kembang galihan, neergelegd in een klein spelonkje, zegt de koentji:

mBah Tatas Angin, koela bade tjaos dahar roepiné menjan, tjitra manik, poetri, gragal djati, arané menjan, klantjer poetih oeroebé menjan, latoe poetih awoené menjan, krenges djati arengé menjan. Badén koela sampoen wonten doenia, sampoen di mlebokaken maring pengiwa, koela ndjaloek sabeneré, adja ngambah alas aing, watoe aing. Sallalahoe, ngalahi wasalam, wonten lepat koela, noewoen djaloek kalebar, loewar.

In vervlogen tijden werd de kris die gedragen werd, tijdens het gebed op de offerplaats gelegd en hierover kracht afgesmeekt.

Eenige jaren geleden was hier koentji een oude vrouw: mbok Renti, die haar kluis niet ver van den Tjandi Sakala had. Een dienaars van Dèwi Sri, in 't bezit van de eenigste petanèn nog in deze streek, bovendien aan Shamanisme doende, stond zij in een reuk van heiligheid niet alleen bij de bergbewoners, maar ook bij de aanzienlijke standen in den Banjoemas en bij velen ook uit andere gedeelten van Java, voor wie allen zij de vraagbaak was in intiemere aangelegenheden, en in belangrijke gebeurtenissen. Zij overleed in Juli 1932, en met haar verdween wederom een stukje oud Java. Deze mbok Renti, vroeger dansmeid geweest, 't beeldgevende van een stokoude vrouw van ver over de 70 jaren, moeilijk gebogen loopende met een stok, doof, tandeloos, met een breeden mond, geheel rood gekleurd door 't herhaaldelijk sirihkauwen, bijna geen voedsel tot zich nemende, veranderde, zooals schrijver dezer zelf eenige keeren mocht waarnemen, onder den invloed van wierook en bloemen, staande voor de petanèn, geheel van wezen. Zij stond dan kaars-

recht op, in al haar bewegingen, de houding aannemende van een vrouw tusschen de 30 en 40 jaren, coquet doende en aldus een levendig zeer natuurlijk gesprek houdende met den geest of de godheid, die zij met vriendelijke, streeklende woorden uitnoodigde in haar binnen te treden. Was dit geschied, dan bracht zij, na eenige gebeden gepreveld te hebben 't verzoek dat haar door de bezoekers gedaan was over. Soms ook scheen zij den geest slechts in de petanèn te doen nederdalen. 't Was in alle opzichten een eigenaardige vrouw, die zelfs tot op hoogen leeftijd nog huwelijksavonturen ondervond.

Als gemeenschappelijke offerplaats voor de désa's Karangmangoe en Ketenger heeft men den Tjandi Batoer Radèn, gelegen op de gronden der eerstgenoemde désa, vlak achter de vroegere Gouvernements pasanggrahan, nu hotel van dien naam. Het is een, met een bamboe-paggar omheinde, zeer oude kluizenaarswoning, waarvan nu alleen de batoer, zwaar bemost, slechts over is gebleven. Het erf is beplant met nagsari (*Mesna ferrea*) en poespa (*Schima Noronhae* Rwdt) boomen en bamboe. Volgens 't verhaal waren hier een tijdlang kluizenaars de Mataramsche Radens Soerjakanta en Soerjaklante, waaraan de plek zijn tegenwoordigen naam ontleent. Deze Radens kwamen daar in gezelschap van kiahì dalem Santri Koetaliman (de olifantplaats, gadjahoja). De kiahì was, naar 't verhaal gaat, een verongelijkte zoon van den Panembahan Mataram, die op een olifant naar den Banjoemas trok. Van den olifant is in die désa de z.g.n. Batoer gadjah nog over, de plek waar hij eens vastgebonden was. De ketting is nog te zien. Kiahì Santri sprak een vloek over zijn standgenooten uit: Para-para prijantoen ingkang tjepeng pendamelan, oetawi ingkang dèrèng, menawi ngambah panggènan koe-la, boten kaja-kaja koela, endeg-endeg lemoengsoer gajoeh-gajoeha toena, di

kaja koela angsal kasangsaran. Tot op heden komen geen ambtenaren in de desa Koetaliman¹⁾.

De plek Batoer-Radèn is de voornaamste plaats van vereering voor de désa Karangmangoe die tijdens de Sedekah-boemi hier Roewah genaamd, haar schoonmaakt, onderhoudt en een bloem en wierook offer aanbiedt. De plaats is trouwens gedurig in onderhoud, want elke bruid en bruidegom van de beide genoemde désa's zal niet licht 't offeren op Batoer-Radèn overslaan.

In de désa Ketenger zelf treft men ook nog eenige graven uit den ouderen tijd aan, die tot op heden van beteekenis zijn voor de bewoners dier désa. Het zijn i.e. de Tjandi kiahì Noerassan. Deze kiahì is als 't ware de beschermgeest der désa. Van hem wordt o.a. medegedeeld dat indien er volk in de désa kwam met slechte bedoelingen, dit door hem, onzichtbaar, door 't werpen van steenen tot den aftocht werd gedwongen. Van 1 — 25 Roewah wordt dagelijks door de bewoners der désa een bloem en wierook offer gebracht. Trouwlustigen en zij die besneden zullen worden of wel hunne verwanten brengen een zelfde offer.

2e. de Tjandi kiahì Banoe. Deze moet in den Mataramschen tijd de vertrouwde overbrenger geweest zijn van 't geen jaarlijks als schatting door de désa's Ketenger, Melong, Karangmangoe, Karangsalam en Gemoetoe opgebracht moest worden aan den kraton. Als dienaar nam hij op zijn tocht mede Ejang Djiwa Sentana. Ook op zijn graf wordt nog geofferd, terwijl 't de plaats is waar de arènboomtappers, uit vrijwel alle désa's in 't gebergte, onder aanbidding van offeranden, zegen op hun arbeid komen afsmeeken.

3e. De Tjandi kiahì Wala. Deze een landbouwer zijnde uit den Hindoe-

¹⁾ Volgens andere verhalen is de vloek afkomstig van een Banjoemasschen Regent die zijn broeder, die hem in den weg stond, vervloekte.

tijd stond in een reuk van groote heilichheid, doordat hij 't water der streek was gaan beheerschen, door 't aanleggen van dammen en 't graven van nog bestaande leidingen, en aldus in de plaats van gaga planten, sawahbouw kon invoeren. Hetgeen hij al o.a. op zijn tochten ontdekte werd boven beschreven. Het verhaal gaat dat hij, zelfs tegenover de hoogsten in den lande slechts gebruik maakte van désataal. Landbouwer als de Javaan is, is hij verstandig genoeg om tot op heden in te zien, van welk groot nut kiahí Wala voor de gemeenschap is geweest. Volgens mededeelingen der désa-beambten behoeven de menschen bij het „bresih désa” jaarlijks, niet aangepord te worden om de noodige werkzaamheden op 't graf te verrichten. Ieder kent zijn plicht jegens den weldoener.

4e. De Tjandi Njahi Abot. Een vrouw uit den Hindoetijd naar 't schijnt, Soetji, heilig en rein, d.w.z. nooit gehuwd geweest zijnde, die vóór dat er nog padi was, tot steun, hulp en leering voor de bevolking was. In de maand Redjab en bij het Sedekah Boemi worden bloemen en wierook op haar graf geofferd.

Voor jonggehuwden in de plaats van bijzonder belang.

Naar men weet te vertellen werd ongeveer een 20 jaren geleden de gouden halsketting die zij gedragen had, in de nabijheid van 't graf, waar ook eens haar woning stond, opgedolven. Het voorwerp kwam in handen van een Chineesche vrouw te Poerwakerta.

Voor de désa Karangmangoe moet nog melding gemaakt worden van de Tjandi Watoe Lanang. Hier in het Z. der désa gelegen, vindt men een steen in den vorm van een mannelijk schaamlid. Vroeger woonde daar een geest die tortelduiven hield. Wil tegenwoordig iemand zulk een diertje op die plaats vangen, dan lukt dat niet, want op 't oogenblik dat hij 't bemachtigen zal,

ziet hij een slang of een vliegende hagedis. De Tjandi is verboden voor vrouwen.

Wat de desa Gemoetok Lor betreft vindt men hier tegenwoordig in hoofdzaak vereerde plekken die een legende tot oorsprong hebben. Als zoodanig komt in aanmerking Tjandi Gedang Lirip, vroeger stal van het mythische, gevleugelde paard, den koeda sembrani; er is een steen waarin men met eenigen goeden wil, den afdruk van den hoof van 't paard op terug vindt. Het paard werd gewasschen en gebaad in de Gedong Bengan, een drinkbak, steenen loempang uit vroegere tijden, is nog aanwezig. Het geheel ligt beoosten de woning van den tegenwoordigen loerah. Men offert hier tijdens het Sedekah Boemi in de maanden Djemadi'l'ahir en Redjab en op Djoemahat Kliwon, rijst, geitenvleesch en wierook.

Benooden dezen Tjandi ligt de Tjandi Pradjoeritan, de vroegere verblijfplaats van de wakers van den Heer die 't paard bezat, nl.: Dampoe Awang. De vereering is dezelfde als boven. Bruiden en besnedenen offeren ook alhier.

Noordwaarts gaande vindt men den Tjandi Damar Pajoeng, beoosten Gemoetok doekoeh, vroeger de woonplaats van kiahí Gemoetok, een in oude tijden in deze streek beroemde Empoe (krissensmid). Op Kemis Wagé op Djoemahat Kliwon en in Redjab, vegen en bloemenoffer — njekar —. Een plaats van vereering ook voor bruiden en besnedenen. Midden tusschen de sawahs ligt de Tjandi Salak, een plek waar volgens de overlevering vroeger een kluizenaar woonde, die als voedsel slechts salak — *Zalacca edulis* Rwdt. — gebruikte. De groote boom die op 't terrein staat is een woengoe, *Lagerstroemia* L., welke echter heilig is, en daarom, naar men zegt, nooit bloeit. In 1932 was dit wel 't geval. De plaats is een offerplaats voor palmsap tappers. Verder

zijn er nog eenige plaatsen van minder belang, nl. de Batoer Bamboe, naar verhaald wordt de plaats waar de doekoeh Téndjo, vglk „Tindjomaja”, ontstond. Deze plek wordt schoongemaakt, tijdens het Sedekah Boemi. 't Is de verblijfplaats der oude désageesten. Ten slotte de Batoer Téndjo, naar 't schijnt een oude begraafplaats en kluizenaarsplek, vóór 't aldaar begraven, Tjandi Pawonan genoemd.

Als voorwerp van vereering had men vroeger nog in deze désa de Gong Siëm, liggende op den zoogenoemden batoer Siëm. Men vereerde deze door de plek schoon te houden. Bij feesten in den ouden tijd werd de gong geleend, en indien er 's avonds wierook werd gebrand, gaf de gong 's morgens daarop geluid. Een der leeners schijnt de gong vergeten te hebben op haar plaats terug te brengen, deze is verdwenen.

In de désa Karang Salam bevindt zich de Tjandi Kléjang Ngadeg. Oude bladeren van boomen vallen hier niet op de gewone wijze neer, maar blijven overeind in den grond steken. Een vroegere kluizenaarsplek.

In de désa Melong—doekoeh Dépok—bevindt zich 't graf van den stichter der désa—tjakal bakal—kiahî Ejang Dépok. Wanneer er een feest in de désa gegeven wordt, en er wordt gedanst, dan moet de tajoeban aanvangen met de melodie: „kembang lepan, selawé gong”. De groote gong moet 25 keeren beslagen worden, willen de feestvierders niet ziek worden of ongeluk zich op den hals halen. De kiahî mocht deze gending gaarne hooren en had bij zijn sterven opdracht gegeven tot het bovenstaande.

Verder heeft men er nog 't graf van kiahî Melong, oudere broeder van kiahî Ejang. Deze een verwoed liefhebber van hanengevechten kreeg tegenover zijne hanen, zooals 't verhaal gaat, Kaman-

daka, de held van 't Pasirsche, die de gedaante van een haan had aangenomen en zich later in zijn werkelijke gedaante aan kiahî Melong voordeed.

Op den top van den Goenoeng Tjendana Sari (940 M.) bevinden zich de overblijfselen van twee kluizenaarsplaatsen. De Westelijke is de plek van Tjendana Sari, vrouw van kiahî Melong, de Oostelijke van Dèwi Gandik Kapoetra, die toen zij zwanger was een tijdlang boete deed op den berg. De vrouw zijnde van Kiahî dalem Santri Koetaliman ging zij na hare bevalling onder geleide van den kluizenaar kiahî Samah naar hare woonplaats terug.

De desa Kali Salak, doekoeh Windoesari heeft de Batoer Golèk, een steen in den vorm van een beeld. Het is een offerplaats waar men in 't algemeen voorspoed afsmeekt.

Van uit Bassé, W. waarts 1/2 paal van Pondok Kelakah heeft men de Batoer Agoeng, een kluizenaarsverblijfplaats waar Kamandaka een tijdlang tapa—kluizenaar—was. Voor de bewoners van 't gebergte is deze plaats tegenwoordig niet meer van beteekenis, wel voor die van Poerwakerta, Kroja, Gombong. Hier een steen ter grootte van een Jav.: hoed. Degeen die hem op kan tillen krijgt geluk.

Rekent men Keboemèn, de onderdistrictshoofdplaats als te behooren tot het benedengedeelte van den Slammat dan moet voor die désa melding gemaakt worden van Makam-dawa, de uitgestrekte begraafplaats, de woning der loehoer, de voorouders, een offerplaats voor bruiden.

Over de heiligdommen op den Slammat moet een handschrift bestaan, in vroegeren tijd samengesteld door kiahî Wirapatih, penatoes van de désa Kertanegara, Bobotsari. Het kwam daarna in handen van Singamenggala, wiens nakomelingen nog penatoes zijn der désa Ketenger

Naar mededeelingen moet het handschrift zich nu in het Banjoemas'sche bevinden.

Ook had men nog een z.g.n. Babad Koetaliman, ook deze is verdwenen.

Vertaling van opdracht en gebed blz. 26 en vervloeking blz. 27.

I. In Gods naam, Barmhartige in 't heden, Goedertierene in 't hierna-maals. mBah Tatas Angin, ik treed op als plaatsvervanger van en kom tot U mbah Tatas Angin, opdat 't aardse bezit weder genezen mag worden (of wel in vorigen welstand moge terugkeeren of in waarde mag verhoogd worden, al naar de verzoeker wenscht). Ik zal daartoe baden, als de maan zichtbaar is, zal mijn vier oudere verwanten baden ¹⁾, in de vijfde plaats de mannelijke afstammelingen, (de mannelijke linie) ten zesde den naam, ten zevende (de schaduw), ten achtste de geesten der voorouders, ten negende de geest, ten tiende de ziel.

Geen god is er dan God, en zijn Profeet is Mohammed.

Rein van lichaam, rein van hart, zijn

¹⁾ Kawah, lendewater, getih, bloed, ari-ari nageboorte, pelem, slijmachtig vocht van een pasgeborene.

de voorouders tevreden gesteld, en geeft 't water zijn toestemming.

II. mBah Tatas Angin, ik bied ter spijziging een wierookoffer aan, het beeld van het edelgesteente ²⁾, de dochter (van Tatas Angin), een onvervalschte steen, wierook genaamd, helder opvlammend is de vlam van wierook, wit vuur, de asch van wierook, echt knetterend, is de kool van wierook. Moge mijn lichaam niet wereldsch zijn, moge ik geen verkeerde wegen bewandelen. Inderdaad vraag ik geen vreesaanjagend bosch, geen vreesaanjagende steen te moeten betreden. Moge heil en zegen op Hem (den Profeet) rusten. Heb ik zonden begaan, ik vraag vergiffenis en afwenteling van moeilijkheden.

III. Alle ambtenaren (lieden van den ambtenarenstand), onverschillig of zij reeds een ambt bekleeden of niet, die hier op mijne verblijfplaats komen, zij erlangen geen geluk.

Schrobbeering en degradatie (is hun deel), iets trachten te bereiken geeft slechts teleurstelling, zij ondervinden als ik slechts smartelijk lijden en ellende.

Batoer-Raden, October 1932.

²⁾ Verklaard als de zwavel van den krater.

